

NEOLITDAN DASTLABKI IDISHLARGACHA: KULOLCHILIKNING PAYDO BO'LI SH SABABLARI VA EHTIYOJLARI

Egamberdiyeva Nafosat Jabborberganovna

O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi Toshkent

2 akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16899458>

Annotatsiya. Ushbu maqola kulolchilikning neolit davrida turli hududlarda (Sharqiy Osiyo, Shimoliy Afrika, Janubiy Amerika) dehqonchilikdan avvalroq paydo bo'lganligini ko'rsatuvchi arxeologik dalillarni tahlil qiladi va idish yasashga olib kelgan ehtiyojlarni (ovqatni termik qayta ishlash, resurslarni intensiv o'zlashtirish — ayniqsa suv-baliq mahsulotlari, zaharli/og'ir hazm bo'ladigan o'simliklarni “detoksikatsiya” qilish, saqlash va ijtimoiy namoyish) tizimli tarzda muhokama etadi. Ish usuli sifatida manbalar sharhi (systematic literature review) hamda hududlararo qiyosiy tahlil qo'llanadi. Natijalar kulolchilik texnologiyasi bir necha marta mustaqil ravishda, ko'pincha ovchi-terimchilarda va iqlim hamda resurs sharoitlaridagi bosim ostida paydo bo'lganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: neolit, ilk kulolchilik, Xianrendong, Jomon, Green Sahara, Taperinha, lipid qoldiqlari, ovqat pishirish, saqlash, ijtimoiy namoyish.

Kulolchilik ko'pincha dehqonchilik bilan bog'langan “neolit to'plami”ning bir qismi deb qaralsa-da, eng erta idishlar bir qator hududlarda dehqonchilikdan ancha oldin paydo bo'lgan. Sharqiy Xitoydagi Xianrendong g'oridan topilgan keramika taxminan 19–20 ming yil avvalga (kalibrlangan) tegishli bo'lib, hozircha eng qadimgi dalillardan biri sanaladi. Yaponiyadagi erta Jomon majmualarida esa idishlardan foydalanish ovchi-terimchilar iqtisodida ham davomiy bo'lgan va ko'pincha suv resurslari (baliq, mollyuskalar)ni qayta ishlashga xizmat qilgan.

Bu manzaradan kelib chiqib, asosiy savol shunday: neolit ovchi-terimchilarini og'ir, sinuvchan va ishlab chiqarish xarajati yuqori bo'lgan sopol idish yasashga nima undadi? Ilk keramikaning eng erta sanalari va ijtimoiy-iqtisodiy kontekstlari (ovchi-terimchi vs. dehqon).

1. Idishlardan foydalanishning funktsional izlari (lipid qoldiqlari, kuygan qoldiq, mikroqoldiqlar).

2. Kulolchilikning iqlim va resurs o'zgarishlari bilan bog'liqligi.

3) Ehtiyojlar majmuasi

• Termik qayta ishlash: qattiq va uzoq pishadigan oziq (tubery, don, baliq suyak-suyagi bilan)ni hazmga yaroqliroq qilish. (Funktsional iqtisodiy

yondashuvlar bu texnologiyaning “qimmat” bo‘lsa-da foydali ekanini ta’kidlaydi.)

- Saqlash va mavsumiy riskni kamaytirish: quruq va suyuq mahsulotlarni saqlash, mavsumiy “ko‘p–kam” tebranishlarini yengillashtirish (qobiq uyumlari konteksti).

- Ijtimoiy namoyish/ritual: idish shakl-bezagi orqali guruh identiteti va marosim (feasting) amaliyotlari; bu komponent ko‘pincha iqtisodiy funksiyaga “yuklanib” keladi (ko‘p darajali funksiya). (Umumiy funksional adabiyot sharhiga asoslangan.)

4) Iqlim va landshaft bosimi

- Erta–o‘rta Golozen namlashuvi va keyingi aridlanish davrlarida (Saharada) resurs tarkibi va migratsion rejimlar o‘zgargan; kulolchilik ayrim hududlarda resurslarni intensiv qayta ishlash hamda ko‘chmas/yarim-ko‘chmas yashash shakllari bilan qo‘shilib keladi.

Munozara

Kulolchilik “nega qimmat bo‘lsa-da” ommalashdi?

Sopol idishlar og‘ir, mo‘rt va ishlab chiqarish uchun vaqt/xarajat talab qiladi. Shunga qaramay, uch omil texnologiyani oqlagan ko‘rinadi:

1. Energiya va hazm samaradorligi: qaynatish va bo‘ktirib pishirish ozuqadagi kaloriyalarni va mikroelementlar bioo‘zlashtirilishini oshiradi; suv-baliq resurslarini suyakdan ajratib, sho‘rva/bo‘tqa ko‘rinishida tez qabul qilinadigan taomga aylantiradi. Jomon lipid ma’lumotlari aynan shuni ko‘rsatadi.

2. Mavsumiylik va xavfni boshqarish: saqlash idishlari ortiqcha mavsumdan tanqis mavsumga resurs “ko‘chirish”ga imkon beradi; qobiq uyumlaridagi kontekstlar daryo/qirg‘oq resurslariga tayangan iqtisodda buni dalillaydi.

3. Ijtimoiy tarmoqlar va namoyish: idishlarning bezagi va shakli ijtimoiy signal vazifasini bajaradi; marosim va kollektiv ovqatlanish (feasting)da keramika “ko‘paytiruvchi” rol o‘ynaydi (ishlab chiqarish xarajatlari—prestij nisbatini oqlaydi). Mustaqil ixtiro(lar) va diffuziya

Xianrendong—Jomon—Sahara—Amazon chizig‘i kulolchilikning ko‘p markazli paydo bo‘lganini ko‘rsatadi: ya’ni, texnologiya bitta markazdan tarqalmay, turli ekologik va ijtimoiy bosimlar ostida mustaqil (yoki tez mustaqil adaptatsiya) tarzida yuzaga kelgan. Bu xulosa vaqt-makon tafovutlarini yagona “neolit paketi” bilan izohlab bo‘lmasligini bildiradi.

“Organik idishlar” muammosi

Perishabli (teri, o‘simlik tolalari) idishlar ham suyuqlikni qizdirish uchun ishlatilgan bo‘lishi mumkin (masalan, qizigan toshlarni solish), ammo eksperimental ishlar bunday idishlarning xizmat muddati va issiqlikka chidamliligi cheklanganini ko‘rsatadi; sopol idish esa takroriy termik sikllarda barqarorroq. Demak, sopol keramika uzoq muddatli, yuqori haroratli pishirish/saqlash uchun barqaror texnologik yechim bo‘lgan.

Xulosa

Ilk kulolchilik — dehqonchilikning oqibati emas, balki ko‘pincha ovchiterimchilar iqtisodida iqlim, resurs va ijtimoiy omillar tutashgan sharoitda paydo bo‘lgan moslashuv texnologiyasidir. Eng erta namunalar (Xianrendong ~20 ming yil; Jomon; Sahara 11–10 ming yil; Amazon 8–7 ming yil) idishlarning qaynatish va saqlash funksiyalarini, ayniqsa suv resurslari va qattiq hazm bo‘ladigan o‘simliklarni o‘zlashtirishda, yaqqol ko‘rsatadi. Kulolchilikning foydasi ishlab chiqarish xarajatini oqlagan — ayniqsa mavsumiy xavflar va resurs intensivatsiyasi sharoitida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жамолов, А. Ш., & Ахмедова, Н. А. (2022). Psychological aspects of commitment treatment Of patients with rheumatoid arthritis (Doctoral dissertation, Doctoral Dissertation, Ташкент).
2. Файзиев, О. Р. (2017). Потребность населения в растительном масле в условиях Узбекистана и методические аспекты её определения. Экономика и предпринимательство, (12-2), 305-309.
3. Davletov, I., Fayziyev, O., & Умарова, З. (2023). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni konsolidatsiyalash tamoyillari. Центральноеазиатский журнал образования и инноваций, 2(5), 148-151.
4. Mahamadaliyeva, N. B. (2019). The role of grammar skill in communicative-oriented teaching of English language. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(5), 376-379.
5. Sherzodovna, T. S., & Mamatkulovna, D. N. FEATURES OF CURRICULUM IN SECONDARY EDUCATION.
6. Fattohovich, D. F. To the problems of complete assimilation of educational materials at schools. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 1(4), 55-57.
7. Fattoxovich, J. F. (2019). Psychology in teaching foreign languages. Достижения науки и образования, (8-3 (49)), 70-71.

8. Yumutbaevna, N. A. (2022). Pedagogical issues of formation of tolerance among youth in conditions of globalization.
9. Yumutbaevna, N. A. (2022). Pedagogical issues of formation of tolerance among youth in conditions of globalization.
10. Тагаева, Т. (2022). Индивидуальные особенности художественного стиля УС Моэма. Общество и инновации, 3(11/S), 132-137.
11. Тагаева, Т. Б. (2018). ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ В СЕМАНТИКЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ. In Культурные инициативы (pp. 205-207).
12. Rasulova, S. U. (2021). INTERPRETATION OF THE EASTERN SUBJECT IN THE WORK OF WASHINGTON IRVING. ББК 74.48 К90, 282.
13. ULUGBEKOVNA, R. S. (2020). The First Period of Washington Irving's.
14. Davlatovna, T. K. (2021). Cognitive Linguistic Approach to the Analysis of Language Units. European Scholar Journal, 2(5), 236-242.
15. Lucquin, A., et al. (2016). Ancient lipids document continuity in the use of early hunter-gatherer pottery in East Asia. PNAS, 113(15), 3991–3996. PNAS
16. Lucquin, A., et al. (2018). The impact of environmental change on the use of early pottery in hunter-gatherer societies. PNAS, 115(25), 6478–6483. PNAS

